

MISIUNEA CULTURALĂ A BISERICII ÎN „DIDAHIILE” SFÂNTULUI IERARH MARTIR ANTIM IVIREANUL

**Preot Dr.
Constantin
MĂNESCU'**

S-au împlinit, în luna septembrie 2016, trei sute de ani de la săvârșirea uneia dintre cele mai mari crime din istoria poporului român, ce avea să urmeze altor evenimente nefaste determinate de ciocnirile dintre Imperiul otoman și Imperiul moscovit: instaurarea regimului fanariot în Moldova, la 7 octombrie 1711, prin domnul Nicolae Mavrocordat, decapitarea voievodului Constantin Brâncoveanu, împreună cu cei patru fii ai săi și cu sfetnicul Ianache la Constantinopol, la 15 august 1714, și instaurarea regimului fanariot în Țara Românească, la 25 decembrie/5 ianuarie 1716, prin același domn, Nicolae Mavrocordat. Este vorba despre trimiterea în surghiun, la Mănăstirea Sfânta Ecaterina de pe Muntele Sinai, a mitropolitului Antim Ivireanul al Țării Românești, pe care soldații, credincioși lui Nicolae Mavrocordat, l-au omorât și i-au aruncat trupul într-un afluent al Mariței, anume Tungia, care trece prin Adrianopol și se varsă în golful Enos din Tracia². Data exactă a omorului nu se cunoaște. Acesta a fost săvârșit în ultima decadă a lui septembrie 1716, după 22 ale lunii, când Antim semna în trei locuri o lungă listă de datorii, întocmită cu o zi sau două înaintea surghiunului și uciderii sale.

Prin aceste măsuri extreme, Înalta Poartă încerca să pună capăt acțiunilor de redeșteptare națională și în special de culturalizare a poporului român, care atinseseră apogeul în cei aproape 26 de ani cât vrednicul mitropolit, străin de neamul nostru, se întâlnește, documentar, viețuind în Țara Românească (1690-1716). În această perioadă, el și-a dat toată osteneala ca Biserica Ortodoxă Română să-și îndeplinească misiunea sa culturală, de luminare a poporului prin preoți care, la rândul lor, trebuie să fie oameni luminați. Folosind din plin minunatele daruri cu care l-a înzestrat Dumnezeu, vrednicul ierarh Antim a așezat o piatră trainică la temelia culturii naționale a poporului român și a luptat până la jertfă pentru libertatea sa, într-o perioadă în care voievodul martir Constantin Brâncoveanu a inițiat și a susținut o mișcare culturală pe care a ridicat-o la o excepțională strălucire. Meritul celor două personalități ale istoriei noastre, de a ridica cultura românească la culmea cea mai înaltă, este cu atât mai mare, cu cât la curtea lui Brâncoveanu se încrucișau două curente culturale diferite: cel italian, venit din Occident și reprezentat de Anton Maria del Chiaro, secretarul lui Brâncoveanu pentru limbile occidentale, medicul

grec Iacob Pylarino, predicatorii greci George Maiota, cu studii făcute la Roma și Veneția, și Ioan Avramios, predicator al Curții și fost paroh al coloniei grecești din Veneția, și curentul grecesc, venit din-estul ortodox, reprezentat prin patriarhii Dositei și Hrisant Notara ai Ierusalimului, Gherasim Paladas al Alexandriei, Athanasie IV Dabbas al Antiohiei și mulți alți ierarhi ortodocși care au trăit ani de zile la curtea lui Brâncoveanu³. În afară de aceasta, nu trebuie trecut cu vederea nici faptul că, spre acest timp, „slavonismul din principatele dunărene intrase în agonie, nemaifiind alimentat de focarele de cultură din sud, care se stinseseră sub apăsarea turcească⁴, și că pe ruinele lui se ridica grecismul, susținut de învățații și ierarhii ortodocși amintiți.

Într-un astfel de climat prielnic pentru cultura românească și-a desfășurat activitatea Antim Ivireanul. El a slujit neamului nostru mai întâi pe calea tiparului, contribuind prin cărțile sale la desăvârșirea procesului de românizare a slujbelor bisericești și făurirea unei limbi liturgice românești, folosită până azi. Cât a stat la noi, a tipărit sau a supravegheat îndeaproape imprimarea a 64 de cărți de diferite mărimi, dintre acestea 38 de cărți fiind lucrate de el. Acestea au apărut în marile centre tipografice ale Țării Românești, după cum urmează: 20 dintre ele la București, 14 la mănăstirea Snagov, 10 cărți la Râmnic, 19 cărți la Târgoviște și în sfârșit una în tipografia din mănăstirea Tuturor Sfinților din București, în anul 1716, cu puțin timp înainte de uciderea mitropolitului Antim. Având în vedere curentele culturale din vremea sa, Antim a vrut să răspundă acestora, dar a urmărit în același timp introducerea limbii române în slujbele biseri-

cești. Așa se explică faptul că el tipărește 30 de cărți în limba greacă, 24 cărți în limba română, o carte în limba slavonă, 8 cărți în câte două limbi, din care 5 slavo-române, 2 greco-arabe și una greco-română; și în sfârșit, o carte în trei limbi: grecește, slavonește și românește⁵. Este adevărat faptul că în secolul al XVI-lea apăruse în sânul Bisericii noastre un curent prielnic pentru traducerea și tipărirea de cărți de slujbă în românește (diaconul Coresi). Până la sfârșitul secolului al XVII-lea se dobândesc trei lucruri: tipicul, citirile din Sfânta Scriptură (Psaltirea, Paremiile, Apostolul, Evanghelia) și Cazania. Mai rămăneau de câștigat: rugăciunea, adică slujba și cântarea. Pe toate acestea le-a dobândit mitropolitul Antim Ivireanul⁶.

Dar, în același timp, Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul a slujit neamul nostru și a devenit făuritor de limbă românească prin cuvântările sale religioase. Deoarece manuscrisul autograf al cuvântărilor s-a pierdut, nu știm cum își va fi intitulat Antim opera sa, însă copiii din secolul al XVIII-lea au intitulat-o **Didahii ce să numesc a fi făcute de răposatul Vlădica Anthim**⁷. Cuvântul **Didahie** vine de la cuvântul grecesc διδάσκω (didasco) = a învăța pe cineva și înseamnă, ca și sinonimul lui **omilie**, învățătură vorbită, și, într-adevăr, Antim, prin didahiile sale este întemeietorul oratoriei române, al oratoriei în dependență de cult și de biserică, așa cum au fost în toată lumea veche începuturile acțiunilor culturale. Cercetătorul Gabriel Ștrempel care, în 1962, tipărea prima ediție critică a Predicilor lui Antim, afirma în studiul introductiv al acestei ediții: „Antim Ivireanul este primul mare orator bisericesc în limba română care înlocuiește cazania seacă și stereotipă, ce se citea în

biserică, cu predica vie, legată de viața de toate zilele, menită să biciuiască și să îndrepte stările de lucruri ce contraveneau moralei creștine și eticei sociale. Din punct de vedere literar și artistic, predicile depășesc tot ceea ce s-a scris și s-a tipărit în românește până la acea dată, prin expresivitate, vigoare și lirism⁸. Predicator social și scriitor de talent, Antim Ivireanul a fost contemporan cu scriitorii talentați ai Franței: Bossuet (1627-1704), Bourdaloue (1632-1704), Fléchier (1632-1710) și Massillon (1663-1742), precum și cu predicatorul Ilie Miniati (1669-1714) din Capadocia și cu Ioan Avramios (c. 1650-1718) de la Veneția. Cu toate acestea, chiar dacă valoarea predicilor lui Antim nu este cu nimic mai mică decât aceea a predicilor scriitorilor citați, cunoscuți în lumea cultă și a altor țări, Antim al nostru este cunoscut mai mult la noi și mai puțin în străinătate. El poate fi așezat la loc de cinste alături de toți acești mari predicatori ai omenirii, pentru că întâlnim și la el, ca și la ceilalți, aceleași trăsături: originalitate, măiestrie literară, argumentație logică, francheță biciuitoare, gând curat de îmbunătățire a moravurilor sociale, același tablou realist al societății contemporane, același spirit profan de a interpreta situațiile sociale.

Ni s-au păstrat 28 de predici ținute de Antim Ivireanul în timpul domniilor lui Constantin Brâncoveanu și Ștefan Cantacuzino. Raporturile lui cu Nicolae Mavrocordat, foarte încordate, ne fac să credem că în timpul domniei acestuia, Antim Ivireanul n-a ținut nici o didahie, cu excepția **Cuvântului de învățătură asupra omului mort** pronunțat, se pare, la moartea doamnei Pulcheria Mavrocordat, în timpul slujbei îngropăciunii, oficiată la Mitropolie⁹. Grupate pe sâr-

EROI ȘI MARTIRI AI NEAMULUI

bători, observăm că cinci dintre ele au fost ținute la Duminica Floriilor, trei la Schimbarea la față; câte două la Sfinții Constantin și Elena, Adormirea Maicii Domnului, Sfântul Dimitrie, Sfântul Nicolae, la Nașterea Domnului și la Duminica lăsăturii sec de brânză; câte una la: Tăierea împrejur, Botezul Domnului, Întâmpinarea Domnului, Sfinții Petru și Pavel, Intrarea în biserică a Maicii Domnului, Soborul Sfinților Arhangheli, Duminica Vameșului și a Fariseului și una Asupra pocăinții. La acestea se adaugă șapte predici ocazionale: una la urcarea în scaun, intitulată: „**Aceasta o am zis când m-am făcut mitropolit**” și rostită la 22 februarie 1708, în Duminica Ortodoxiei, la Mitropolie, într-o frumoasă limbă românească, deși erau de față doi patriarhi greci¹⁰; trei cuvântări funebre, un cuvânt la parastas și două cuvântări (mai degrabă învățăături) la „ispovedanie”. Trebuie menționate aici și cele două apărări celebre prezentate în scris domnitorului Constantin Brâncoveanu, în zilele de 13 ianuarie și 3 februarie 1712, prin care se dezvinovățește de acuzațiile nedrepte că ar fi complotat împotriva domnitorului¹¹.

În ce privește data și locul ținerii Didahiilor, acestea au fost ținute de Antim Ivireanul cât a condus Biserica Ungro-Vlahiei, ca mitropolit (1708-1716) și cele mai multe au fost rostite în timpul lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714). Nouă didahii au fost ținute în fața domnitorului. Știm aceasta, fiindcă ele sfârșesc cu îndemnuri sau urări la adresa conducătorului țării. Ba, uneori, îi pomenește, în mod direct, chiar numele cu formula de legitimitate „Io Constandin Voevod”. O singură didahie are, în cuprinsul ei, data de 1710, când a fost rostită¹².

În ceea ce privește locul, acesta este cu siguranță actuala Catedrală patriarhală din București. Brâncoveanu locuia aici numai șase luni pe an, fiindcă dinaintea Paștilor și până în octombrie se muta la Târgoviște. Simțise că turcii vor să-l mazilească și, ca să fie mai sigur de fugit în Ardeal, sta jumătate de an la Târgoviște, deși boierii și mai ales negustorii erau nemulțumiți. Cu toate acestea, la Sfinții Împărați Constantin și Elena, ziua domnitorului, se țineau în mod obișnuit predici, fie la Târgoviște, fie că venea domnul la București pentru ziua aceea¹³.

O altă problemă este aceea a izvoarelor de inspirație folosite de Antim Ivireanul la alcătuirea operei sale oratorice. După episcopul Melchisedec al Romanului, cel care a schițat pentru întâia dată biografia lui Antim în 1888, acesta ar fi fost puternic influențat de marele predicator grec de la Veneția, Ilie Miniat. Mai târziu, Nicolae Iorga, fără să cerceteze adevărul spuselor sale, a pretins că „frumoasele **Didahii** românești sunt făcute după modelul Didahiilor lui Hrisant Notaras¹⁴,

schimbându-și punctul de vedere anterior (exprimat în *Istoria literaturii române, în secolul al XVIII-lea*, vol. I, pp. 429-430), care afirma originalitatea predicilor lui Antim. Cercetările ulterioare au dovedit că aceste teorii nu sunt argumentate și nu sunt reale. Pentru un teolog ca Antim, care a dovedit o excepțională pregătire înainte chiar de a fi fost arhieru, izvoarele de inspirație nu trebuie căutate în scrierile unor contemporani ce nu-i erau cu nimic superiori. Ion Rotaru afirmă: „Influența lor asupra lui Antim nu trebuie însă exagerată. Mitropolitul este complet liber de modelele sale, fără prejudecăți cărturărești anume, cu totul legat de realitățile sociale și politice în care trăiește, în care este amestecat cu toată ființa sa. Am putea zice că manifesta un spirit de independență și chiar inconformism mai pronunțat mai mult decât în cazul lui Varlaam¹⁵. Izvoarele sale de inspirație trebuie căutate în scrierile clasice ale creștinismului și în operele comentatorilor acestor scrieri, devenite și ele clasice. Antim era un mare și adânc cunoscător al Sfintei Scripturi, atât a Vechiului, cât și a Noului Testament, argumentând orice afirmație cu citate biblice, pe care le avea în minte și în inima sa, rostindu-le atât de des, încât „ai impresia că vorbește cu Biblia în mână¹⁶. La acestea se adaugă citate din Sfinții Părinți, pe care-i numește „Dumnezeești dascăli”, sau din „tâlcuitorii Sfintei Evanghelii”. Dintre aceștia, se cade să așezăm în primul loc **Comentariile asupra celor patru Evanghelii** ale arhiepiscopului Theofilact al Bulgariei, operă tradusă și în latinește (1524), cunoscută la noi încă din secolul al XV-lea (în slavonește) și tâlmăcită la începutul secolului al XVIII-lea de episcopul Damaschin al Râmnicului, urmaș în scaun al lui Antim¹⁷.

Dintre Sfinții Părinți sunt citați, în primul rând, Capadocienii, în frunte cu Ioan Gură de Aur, pe care-l numește „Sfântul Ioan Zlataust”, „cel cu rostu de aur”, „marele Zlataust”, „cel cu limba și cu inima de aur”, dovadă că-l prețuia foarte mult. De asemenea, sunt pomeniți: Vasile cel Mare, Grigore „Bogoslovul”, Atanasie cel Mare, Efreim Sirul, Dionisie Areopagitul, Eusebiu de Cezareea și Ioan Damaschinul. În afara scrierilor așa-numite canonice, adică admise de Biserică, Antim s-a folosit în alcătuirea predicilor și de unele texte apocrife, necanonice, așa cum s-a întâmplat în predica la Intrarea în biserică a Maicii Domnului (Vovidenie), unde sunt povestite legende luate din scrierea necanică numită **Protoeranghelia lui Iacov, fratele Domnului**, cum ar fi: umilința la care au fost supuși Ioachim și Ana înainte de nașterea Fecioarei Maria, nașterea acesteia, intrarea în biserică și proorocirile lui Zaharia.

Tot apocrifă este și legenda trecerii Sfântului Ioan Botezătorul printr-un munte, inserată în predica la Bobotează: „După nașterea Domnului Hristos, rămâind batjocorit și amăgit Irod împăratul de vrăjitori, s-au mâniat foarte și au trimis la Vitheem și în toate hotarile lui de au junghiat 14 mii de coconi mici câte de 2 ani și mai jos, întru care coconi era și cinstitul Ioan, prunc mic în brațele maică-sa Elisaftei. Și, vrând ca să-l junghie și pre el, s-au desfăcut muntele din voia lui Dumnezeu și au trecut de ceia parte maică-sa cu dânsul. Și îngerul Domnului l-au luat de l-au dus în pustie și-l hrăniia acolo, până au venit în vârstă de s-au făcut de 33 de ani și 3 luni, a căruia hrană era vlăstarile copacilor și miare sălbatecă”¹⁸.

În omiliile pe care le-a rostit, Antim Ivireanul nu s-a rezumat la argumente exclusiv teologice, având totdeauna în vedere faptul că vorbea cel mai adesea în fața unui public mai ales, cu o subtilă cultură clasică grecească și romană. Cunoscător al filosofiei grecești, al mitologiei și istoriei greco-romane, el va face aluzie la personalități din ale căror opere își formase o bogată cultură generală. Invocă filosofii și poeții greci: Anaxagoras, Aristotel, Democrit, Anaximandru și Hesiod¹⁹, combătându-le părerile asupra cauzelor cutremurelor, pentru că nu-l aminteau pe Dumnezeu, „carele iaste pricina cea dintâi” (aluzie la Aristotel). Citează celebrul aforism al lui Socrate: „cunoaște-te pe tine însuți”, în predica a doua din Duminica lăsatului sec de brânză, amintește de Artaxerxes, împăratul persan înaintea căruia, zice Antim, nu-i era îngăduit nimănui să apară îmbrăcat în sac, de „Tumcuin, împăratul Kitaiului”, de Alexandru Macedon și de mulți alții.

Interesantă ni se pare împăcarea pe care o încearcă Antim între filosofia materialistă greacă și creștinism. Omul și toată lumea – zice Antim în **Cuvântul de învățătură la Bogoiavlenie** (adică la Bobotează) – sunt alcătuite din patru stihii: vânt, foc, apă și pământ. Aceste stihii trebuiau sfințite prin persoana Mântuitorului Hristos: „vântul și focul s-au sfințit prin pogorârea cuvântului lui Dumnezeu” (Iisus Hristos fiind cuvântul lui Dumnezeu întrupat), „pământul s-au sfințit când Domnul S-a născut trupește în peșteră, iar apa într-alt chip nu să putea să se sfințească, de nu s-ar fi botezat Domnul, trupește, în Iordan”²⁰.

De bună seamă că, din aceste scrieri profane, Antim a deprins în același timp procedeele artei de a întocmi un discurs, fiindcă departe de a-i fi străine, el este conștient de rosturile compoziției și își dă seama de efectul pe care-l poate produce asupra ascultătorilor „ospățul cuvintelor”.

Antim Ivireanul era și un bun cunoscător al literaturii populare, de care se folosește adeseori la ilustrarea ideilor sale și mai ales în comparațiile cu care își împodobește elocința. În aceeași predică rostită la Bobotează, Antim își îndeamnă păstorii să frecventeze bisericile și mai ales să împărtășească celor de acasă din învățăturile căpătate acolo. Ei trebuie să procedeze aidoma ariciului din **Fiziolog**, care săturându-se de struguri, duce în spate și puilor hrana de care au nevoie: „Și când eșim de la beserică să nu eșim deșărți, ci să facem cum face ariciul că, după ce merge la vie, întâi să satură el de struguri și apoi scutură vița de cad broboanele jos și să tăvălește pre dânsule de să înfig în ghimpii lui și duce și puilor”²¹. De asemenea, în Cuvântul de mângâiere rostit

la înmormântarea doamnei Pulcheria, soția lui Nicolae Mavrocordat, Antim amintește de pasărea Phönix, intrată și ea în vechea noastră literatură populară, care renaște din propria cenușă, folosită ca imagine a biruinței vieții asupra morții, pentru că „această cocoană s-au săvârșit pentru ca să trăiască în veci, pentru ca să se bucure împreună cu îngerii, pentru ca să se nască a doua oară, în ceriu”²².

Dacă este să ne ocupăm, în puține cuvinte, de calitățile literare ale didahiilor, de meritele lui Antim în dezvoltarea limbii literare, atunci va trebui să remarcăm din capul locului raritatea elementelor epice din cuprinsul predicilor sale, ceea ce le definește ca pe o operă de înălțător lirism. Deși a învățat târziu limba patriei sale adoptive, de care nu s-a înstrăinat niciodată prin aspirații, Antim ne uimește prin însușirea limbii române în toate nuanțele ei și prin folosirea acestei limbi în redarea celor mai alese imagini pe care un poet al acelor vremi le-ar fi putut trăi. Acesta este unul dintre marile merite ale lui Antim la dezvoltarea limbii române. El a învățat limba poporului căruia i-a închinat toate zilele vieții sale, ba chiar și viața, și a vorbit limpede, pe înțelesul tuturor și fără multe ocoluri în a spune lucrurilor pe adevăratul lor nume. Vorbirea lui naturală, fără artificiile pe care le vom întâlni în limba românească plină de grecesme din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, a plăcut cu siguranță ascultătorilor, căci place și astăzi, după trei sute de ani de la data când au fost rostite predicile²³.

Antim Ivireanul a mânuit cuvântul ca un adevărat retor, cunoscând puterea acestuia în biciuirea năravurilor și în îndreptarea relelor, fără să se abată de la legile clasice ale oratoriei, pe care le va fi studiat sistematic la marii oratori

EROI ȘI MARTIRI AI NEAMULUI

ai antichității greco-romane, ca și la marii predicatori creștini. A folosit toate procedeele stilistice ale oratoriei: interogația, exclamația, repetiția, dialogul, contrastul, pateticul, ironia, pamfletul, metafora, dilema, alegoria, cu naturalețe, folosind un limbaj înțeles de auditor, mânuit cu multă convingere. Adesea, limba Ivireanului seamănă cu a cronicarilor epocii. Asemănarea, atât ca topică, cât și ca lexic, cu fraza lui Ion Neculce, este izbitoare. Victor Eftimiu, într-un sonet pe care i-l închină, zice, în legătură cu graiul lui Antim:

„Menindu-l spre amvonul înălțării,
Cuvântului ce fremăta-n mulțime,
I-ai dăruit balsam și proștejime
Și-ai întrecut pe cronicarii țării”²⁴.

Pe lângă valoarea literară, predicile mitropolitului Antim Ivireanul constituie un interesant izvor de informație economică și politică, privitor la Țara Românească din primele decenii ale veacului al XVIII-lea, și dezvăluie numeroase aspecte sociale și morale – consecință firească a situației economice diferite în care se încadrau cele două clase sociale opuse: țărănimea și marii proprietari feudali. Antim nu-l cruță nici pe domn pentru nedreptățile de care se făcea vinovat. Abuzurile aparatului fiscal folosit de Brâncoveanu se măresc și se înmulțesc, ajungându-se la 42 de biruri care apăsau pe umerii populației sărace²⁵. Mitropolitul îi aduce aminte de ele într-o zi de Sfinții Constantin și Elena, când spune: „Să nu socotească împărații și stăpânitorii pământului cum că i-au pus Dumnezeu să șază pre scaun frumos numai spre vedere, înaintea ochilor omenesci, împodobiți cu veșminte scumpe, cu cununa în cap și cu schiptrul cel de aur în mână, că numai singură dreptatea iaste de-i face cinstit la norod. Pentru aceia zicea și înțeleptul Isiod (Hesiod – n.n), cum că împărații pentru doao lucruri s-au rânduit, de oameni, să fie: una, pentru ca să le facă dreptate și alta, ca să rădice strâmbătățile de la mijloc”²⁶. În Scrisoarea de la leat 7220, în luna ghenarie, în 13 zile, Antim se justifică pentru cuvintele cu care l-a înfruntat pe domnitorul său: „De am grăit au în beserică (propovăduind cuvântul lui Dumnezeu), au afară, în taină, sau de față înaintea măriei-tale, au și pe după dos vreun cuvânt carele să nu fie fost pre plăcerea măriei-tale, I-am grăit din datorie, ca un păstoriu sufleteșc, iar nu cu vicleșug, să te vatăm, au trupește au sufletește”²⁷.

Este clar că în predicile sale, Antim se ocupă cu tâlcuirea învățăturii creștine, dar tâlcuirea aceasta nu se mișcă în sfera teologhisirii abs-

tracte, ci e adusă mereu în legătură cu realitățile vieții, cu împrejurările concrete în care trăiau ascultătorii, împrejurări din care **Didahiile** își trag mare parte din substanța și culoarea lor²⁸. În primul cuvânt adresat păstoriiților, acela de la înscăunarea sa ca mitropolit, Antim se declară atașat de poporul de jos, de țărani, pe care îi laudă „pentru buna închinăciune și dreapta credință care o păzit curată și nespurcată, fiind încungiurați și îngrădiți între hotarele celor striini de fel și împesurați de atâta nevoi și scârbe ce vin totdeauna, neîncetat, de la cei ce stăpânesc pământul acesta...”²⁹. Iar mai jos, le promite să rămână în mijlocul lor, la bine și la rău, „purtător de grijă la cele ce ar fi spre folosul mântuinții și să vă fiu de mângâiere la scârbele robiei cei vavilonești a lumii aceștia... și dimpreună cu dumnevoastră să pățimesc la toate câte va aduce ceasul și vremea”³⁰.

Cuvintele lui Antim sunt străbătute de un înalt patriotism, în condițiile asuprii turcești, predicând pentru a păstra trează ideea rezistenței naționale românești³¹. Apăsătoarea stăpânire turcească, concretizată în epoca lui Brâncoveanu, printre altele, și prin ridicarea haraciului de la 280 la 520 de pungi, acceptată de domn, dar aruncată asupra popoului, este deseori amintită în didahii. Căzut în tinerețe rob la turci, nu-și va putea exprima direct gândul acțiunilor antiotomane, dar îi va numi pe turci în predicile sale „lupii cei nevăzuți”, „vrăjmașii cei văzuți și nevăzuți”. La stăpânirea turcească se referă direct, fără ocol, într-una din didahiile rostite la **Schimbarea la față**, în care face un aspru rechizitoriu ascultătorilor când zice: „că nu putem să le facem acestia ce ne învață Hristos, că nu ne dă îndemână, căci avem case grele și vremea nu ne slujește, că suntem supuși supt jugul păgânului și avem nevoi multe și supărări de toate părțile”³².

Dacă prudența l-a obligat pe mitropolitul Antim Ivireanul să-și cantească fiecare cuvânt referitor la crâncena stăpânire turcească, în schimb el a pătruns adânc cu observațiile sale în putregaiul societății diferențiate și a legat ideile teologice de viața cotidiană a acestor spoliatori interni. În aceasta constă, mai ales, originalitatea lui Antim. A combătut exploatarea feudală, inegalitatea dintre clase, înfierând pe boieri pentru jafurile și nedreptățile și tratamentul neomenos la care supuneau țărănimea, pe boieroaice pentru luxul și bogăția hainelor lor scumpe ce contrastau cu mizeria popoului, pe negustori și meșteșugari, care lucrau în duminici și sărbători³³. În primul **Cuvânt de învățătură la Dumineca lăsatului de brânză**, îndemnându-i pe credincioși la

EROI ȘI MARTIRI AI NEAMULUI

milostenie, critică pe jefuitorii ce vor să-l împace pe Dumnezeu, plătind rugăciuni cu bani furați: „...Iar nu ca unii dintre noi ce fac jafuri și fac câte sunt mai rele pe pământ, apoi să duce cu gând ca acela ce dă vreunui popă să-i facă sărindariu ca să i să iarte păcatul și el tot cu totul stă în tina răutății”³⁴. Cât de bine a prins Antim Ivireanu scăderile morale ale boierilor, se vede și dintr-o predică la **Duminica Floriilor**, în care vorbește despre spovedanie. După ce-i critică pentru dezmațul din timpul Postului Mare, continuă: „Unii să ispoveduesc de frica vreunor întâmplări, alții pentru un obicei, alții de rușinea omenească, alții de frica stăpânilor; alții iară au câte doi duhovnici, unul la țară și altul la oraș; la cel de la țară, ca la un om prost, spune păcatele cele ce socotește el că sunt mai mari, iar la cel de la oraș spune păcatele cele ce socotește el că sunt mai mici, neguțătorind și meșteșugind taina ispovedaniei”³⁵. Ipocrizia boierilor este denunțată cu ironie: „Și când mergem să ne ispoveduim nu spunem duhovnicului că mâncăm carnea și munca fratelui nostru, creștinului, și-i bem sângele și sudoarea feței lui cu lăcomiile și cu nesațiul ce avem, ci spunem cum c-am mâncat la masă domnească, miercurea și vinerea, pește și în post raci și untdelemn, și am băut vin”³⁶.

Antim Ivireanu este îngrijorat și de starea de ignoranță a preoților din vremea sa, care exista nu numai în țările noastre, ci și în celelalte țări ortodoxe de răsărit. El pune accentul pe misiunea culturală a Bisericii, tipărint, în 1705 în Râmnic, **Învățătura pe scurt pentru taina pocăinței**, și, în 1710 la Târgoviște, **Învățătura bisericească la ceale mai trebuincioase și mai de folos pentru învățătura preoților**. În prefața acesteia din urmă, Antim

își exprimă îngrijorarea și în același timp dorința de a lumina pe preoți, pentru ca, la rândul lor, și aceștia să lumineze poporul: „Între celelalte scârbe ce am de mă rănesc la inimă, iaste aceasta cea mai grea de mă întristează și mă mâhnesc că văz între preoții mei atâta prostime și atâta nedumireală, câtă cunosc că nu puteți face vreun ajutoriu, sau vre un folosităloasei turme și pentru acea multă prostime a voastră și neștiință la sfânta carte, m-am îndemnat fiind cuprins de frica dumnezeiască, a vă înființa cu această cărticea mică”³⁷. Pe de o parte, Antim înfierează în **Didahiile** sale necinstirea fețelor bisericești de către păstoriți, dar în același timp îi mustră și pe preoții care țin bisericile „ca niște grajduri” și n-au o ținută cuviincioasă în timpul serviciilor religioase.

Antim Ivireanu rămâne unul dintre cei mai mari oratori religioși din trecutul poporului român. Calitățile artistice ale predicilor sale îl așază printre cei mai de seamă propagatori ai limbii române literare³⁸. Gabriel Ștrempel arată că „stilul mitropolitului Antim Ivireanu este natural: cum a gândit, așa a și scris. El a știut să-și nuanțeze stilul cu imagini artistice în așa fel încât să fie ascultat cu plăcere și cu interes. Unele dintre aceste imagini sunt atât de plastice și de frumoase, încât par ieșite de sub condeiul vreunui mare scriitor contemporan”³⁹. Ca și pentru Eminescu, spre exemplu, și pentru Antim „luna iaste podoaba nopții”, „asămănătoarea soarelui și stăpână mării”⁴⁰. Mihail Sadoveanu, el însuși un mare maestru în mânăuirea graiului românesc, acorda **Didahiilor** o deosebită prețuire, arătând că Antim Ivireanu „a ajuns să vorbească și să scrie o limbă, poate cea mai frumoasă dintre a tuturor cărturarilor epocii”⁴¹. Nu există tratat de istoria literaturii române care să nu facă aprecieri elogioase

la adresa mitropolitului Antim Ivireanu și a operei sale. Marele nostru critic literar George Călinescu (1899-1965), în lucrarea sa monumentală „Istoria literaturii române de la origini până în prezent”, are cuvinte de laudă la adresa lui Antim: „Spontaneitatea exordiilor, trecerea firească de la planul material la cel alegoric, reintrările familiare în chestiune, indignările, întristările, muștrările, interogațiile retorice, curmate la timp înainte de a deveni bombastice, pasiunea ce echilibrează toată exacta mașinărie a cazaniei destăinuie un orator excelent și un stilist desăvârșit. Didahiile rămân și azi vii”⁴².

Prin Didahiile sale de o mare înălțime și intensitate morală și ancorate puternic în realitățile zilei, ascultătorii Sfântului Ierarh Martir Antim Ivireanu, ca și cei ce l-au citit în manuscrise, au avut puțința nu numai de a se înălța duhovnicește, ci și de a respira, în vârtejul unei politici infeudate turcilor, o atmosferă ideală de dreptate, de respectarea omului de către om, de bună conviețuire și de înlăturare a asupririi. Totodată, Antim a dat prin Didahii „străluciri literare elocvenței sacre”⁴³ și poate fi considerat pe bună dreptate creator al limbii noastre bisericești. El a ținut mult la limba poporului, așa cum o vorbește clasa de jos în toate ținuturile locuite de neamul nostru. Opera lui a rămas actuală și după trei sute de ani și va mai rămâne până când mai este popor românesc și până când acesta va avea păstori sufletești, care vor duce mai departe misiunea culturală a Bisericii, împlinind astfel cuvintele Mântuitorului Hristos adresate apostolilor: „Drept aceea, mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, învățându-le să păzească toate câte v-am poruncit vouă, și iată Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului” (Matei 28, 19-20).

THE CULTURAL MISSION OF THE CHURCH IN SAINT HIERARCH MARTYR ANTIM IVIREANUL TEACHINGS

The article represents a portrait of Saint Bishop Antim Ivireanul and offers information regarding his cultural activity through the teachings that he wrote.

Keywords: Antim Ivireanul, Constantin Brâncoveanu, teachings, Romanian Orthodox Church, cultural mission

NOTE

1 Biserica Urșani, Horezu cu hramul „Intrarea în biserică a Maicii Domnului”.

2 Gabriel Ștrempel, *Antim Ivireanul. La 250 de ani de la moartea sa*, în *Analele Academiei R. S. România*, Seria a IV-a, volumul XVI, anul 100 (1966), p. 688, nota 3.

3 Preot prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1981, p. 143.

4 N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, Editura Minerva, București, 1980, p. 381.

5 Pr. Nicolae Șerbănescu, *Strădanii în slujba Bisericii Românești. Antim Ivireanul tipograf*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXIV (1956), nr. 8-9, p. 750.

6 Asistent Mircea Păcurariu, *Importanța mitropolitului Antim Ivireanul pentru Biserica și cultura românească*, în „Mitropolia Banatului”, an. XVI (1966), nr. 7-9, p. 502.

7 Dan Simonescu, *Antim Ivireanul, scriitorul (La 250 de ani de lauciderea lui: 1716-1966)*, în „Analele Academiei Republicii Socialiste România”, anul 100 (1966), Seria a IV-a, volumul XVI, p. 666.

8 Antim Ivireanul, *Predici*, Ediție critică, studiu introductiv și glosar de Gabriel Ștrempel, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1962, pp. 38-39.

9 Cf. Antim Ivireanul, *Opere*, Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, Editura Minerva, București, 1972, pp. 188-192.

10 Hrisant Notaras al Ierusalimului și Gherasim Pallas al Alexandriei.

11 *Istoria literaturii române*, vol. I, coordonator: acad. Al. Rosetti, Ediția a II-a revăzută, Editura Academiei Române, București, 1970, p. 497.

12 Pr. Conf. Al. I. Ciurea, *Antim Ivireanul predicator și orator*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXIV (1956), nr. 8-9, p. 787.

13 Antim Ivireanul, *Predici*, cu o prefață și indice de cuvinte de Petre V. Haneș, Editura Minerva, București, 1915, pp. XXI-XXII.

14 N. Iorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, vol. II, București, 1932, p. 57.

15 Ion Rotaru, *O istorie a literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Dacoromână TDC, București, 2006, p. 130.

16 Pr. Conf. Al. I. Ciurea, *op. cit.*, p. 792.

17 Al. Piru, *Literatura română veche*, Ediția a II-a, Editura Pentru Literatură, București, 1962, p. 280.

18 Antim Ivireanul, *Cuvânt de învățătură la Bogoiavlenie*, în vol. *Opere*, ed. 1972, pp. 65-66.

19 *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei Române, București, 1979, p. 43.

20 Antim Ivireanul, *Opere*, ed. 1972, p. 68.

21 *Ibidem*, p. 73.

22 *Ibidem*, p. 191.

23 Gabriel Ștrempel, *Antim Ivireanul*, Editura Academiei Române, București, 1997, p. 199.

24 Victor Eftimiu, *Oda limbii române (poezii 1906-1956)*, cu o prefață a autorului, E.S.P.L.A., București, 1957, p. 385.

25 Dr. Gabriel Ștrempel, *Valoarea documentară a Didahiilor mitropolitului Antim Ivireanul*, în „*Memoriile secției de științe istorice*, seria IV, tomul I, 1975-1976, extras, Editura Academiei Republicii Socialiste România, p. 134.

26 Antim Ivireanul, *Opere*, ed. 1972, pp. 86-87.

27 *Ibidem*, p. 227.

28 Pr. prof. D. Belu, *Aspecte sociale în Didahiile lui Antim*, în „Mitropolia Olteniei”, XV (1963), nr. 9-10, p. 761.

29 Antim Ivireanul, *Opere*, ed. 1972, p. 6.

30 *Ibidem*, p. 7.

31 Prof. Ștefan Bazilescu, *Mitropolitul Antim Ivireanul – patriot și luminător al poporului*, în „Mitropolia Olteniei”, XXVII, (1975), nr. 11-12, p. 871.

32 Antim Ivireanul, *Opere*, ed. 1972, p. 81.

33 Prof. dr.-doc. Dan Simonescu, *Tendențe sociale și estetice în predicile lui Antim Ivireanul*, în „Mitropolia Olteniei”, XXVII (1975), nr. 11-12, p. 857.

34 Antim Ivireanul, *Opere*, ed. 1972, p. 39.

35 *Ibidem*, pp. 94-95.

36 *Ibidem*, p. 95.

37 Pr. Stelian Izvoranu, *Mitropolitul Antim Ivireanul sfătuitor și îndrumător pentru preoți și duhovnici*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXIV (1966), nr. 9-10, p. 974.

38 Al. Rosetti, B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, Editura Științifică, București, 1961, p. 160.

39 Antim Ivireanul, *Predici*, ediția Gabriel Ștrempel, 1962, p. 60.

40 Antim Ivireanul, *Cazanie la Sfinții Apostoli Petru și Pavel*, în vol. „*Opere*”, ed. 1972, p. 59.

41 Mihail Sadoveanu, *Limba povestirilor istorice*, Comunicare făcută la Academia R.P.R., în *Contemporanul*, nr. 6 (436) din 11 februarie 1955, p. 3.

42 George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Minerva, București, 1986, p. 12.

43 *Dicționarul literaturii române*, coordonator gen. Eugen Simion, vol. I, Lit. A-L, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2012, p. 62.